

DE GROTE ZAAGBEK, NIEUW ALS BROEDVOGEL?

Nirk Zijlmans

Wanneer we de broedgebieden van de Grote Zaagbek wat nader bekijken, kunnen we, verdeeld over drie belangrijke plaatsen in West-, Midden- en Noord-Europa, onderscheid maken tussen standvogels en vogels die, na broedtijd en rui, zuidwaarts trekken. De voor Nederland dichtbijzijnde broedplaatsen bevinden zich in Groot-Brittannië en Duitsland. In Groot-Brittannië zijn deze voornamelijk geconcentreerd in Schotland. In Duitsland broedt de Grote Zaagbek in Beieren, Sleeswijk-Holstein en Brandenburg. Het geschatte aantal broedparen in Duitsland bedroeg in 1985 ± 1000 met een gestage toename in de jaren daarna (Bezzel, *Handbuch Vögel* 1995).

In tegenstelling tot de Middelste Zaagbek is het broeden van de Grote Zaagbek in Nederland tot op heden nog nooit vastgesteld. Wel kunnen we vaststellen dat de Grote Zaagbekken die in Nederland komen overwinteren, de broedvogels zijn van Centraal- en Noord-Scandinavië, Finland, de Baltische Staten en Rusland. De broedvogels van Zuid-Scandinavië overwinteren waarschijnlijk voor het grootste gedeelte in de Oostzee (SOVON 1987). De populaties van Duitsland, Groot-Brittannië en de Zwitserse Alpen zijn voornamelijk standvogels, die de broedgebieden niet of nauwelijks verlaten.

De vogels die bij ons overwinteren verlaten eind augustus/begin september de broed- en ruiplaats en vormen groepen in estuaria en geïsoleerde visrijke meren. Vertrek van die plaatsen vindt niet of nauwelijks plaats vóór de vorst invalt. Om die reden zijn deze vogels niet vóór eind oktober/begin november in ons land te verwachten.

Het was dan ook verbazingwekkend dat op 20 juli 1996 in het uitwateringskanaal van de Pencentrale aan de westkant van de Vijfhoek (Diemen) drie Grote Zaagbekken werden waargenomen, die de richting van het IJmeer opzwommen. Een van de vogels was onmiskenbaar een volwassen vrouwtje, de andere twee droegen het vrouwelijk kleeid, maar hadden wat afwijkende kenmerken: ze waren kleiner; ze hadden niet zo'n uitgesproken kuif als volwassen vogels; ze oogden wat fletser van kleur en de witte keelvlak was niet zo scherp begrensd als bij adulte vogels. Eén van de

De Gierzwaluw 34 (1996), nr. 4

vogels had een duidelijk zichtbare witte vlek bij de teugel. Het volwassen vrouwtje gaf een zwijgzaam alarm voor naderend gevaar, waarop de vogels in snel tempo het IJmeer opzwommen. De twee kleinere exemplaren begonnen op veilige afstand onbekommerd het verenkleed te poetsen, terwijl het volwassen vrouwtje waakzaam bleef. Het kleinere formaat van de twee vogels en het gedrag van de volwassen vogel gaven het sterke vermoeden, dat het hier om een oudervogel met twee vliegvlugge jongen ging! Onbekendheid met juveniele vogels in Nederland zorgde evenwel voor de nodige determinatieproblemen.

De vogels werden ook al op 17 juli 1996 waargenomen en bevonden zich toen wat verder noordelijk op het IJsselmeer. Een volwassen mannetje werd op 3 mei 1996 gezien langs de IJsselmeerdijk ter hoogte van de Munt.

foto: Nirk Zijlmans

De Grote Zaagbek wordt bij ons uitsluitend in de winter waargenomen met een maximale presentatie in de maanden januari en februari. De strenge winter van 1995/1996 gaf hoge concentraties te zien op de nog weinige plaatsen met open water in Nederland.

Voor de regio Amsterdam werd een maximum bereikt in februari. Op 6 februari 1996 verbleven 330 exemplaren van de Grote Zaagbek in het Amsterdam-Rijnkanaal. Het IJsselmeer was in die periode volledig met ijs bedekt en daardoor ongeschikt geworden als foerageergebied.

Waarnemingen in de zomermaanden zijn uitermate schaars. Het gaat hier vaak om aangeschoten en zieke vogels of vogels die hier de rui doormaken (SOVON 1987). Op één uitzondering na gaat het bij alle zomerwaarnemingen om solitaire vogels met een geslachtsverhouding waarbinnen de mannetjes duidelijk de overhand hebben.

Om een indruk te geven van het voorkomen van de Grote Zaagbek in de zomermaanden, zijn de volgende waarnemingen bekend:

Zomerwaarnemingen van Grote Zaagbek in Nederland, 1927-1986

periode	juni	juli	aug.	bron
1927-1936	3x	2x	3x	Eykman et al., Ned. Vogels II, 1941: 655
1937-1972	19x	11x	17x	Limosa, jrg. 10-47 (+9 uit Vogeljaar)
1940-1947	-	3x	-	Alleyn et al., Avifauna Midden-Nederland, 1971
1974-1977	1x	2x	-	Vogels van Groningen 1983:115
1979-1983	43x	12x	24x	SOVON 1987: 148, 149
1984	-	1x	-	Vogels tussen Vecht en Eem, 1987
1956-1986	8x	6x	5x	Vogeljaar 1956-1986
totaal 1927-1986	74x	37x	49x	
% (n=160)	46%	23%	31%	R. Vlek, archief VWGA, okt. 1996

Uit bovenstaand overzicht blijkt, dat de Grote Zaagbek als overzomeraar in Nederland als zeer zeldzaam te boek staat, met een duidelijk dieptepunt in de maand juli. Een waarneming van meer dan twee vogels werd eenmaal eerder gedaan. Op 24 juli 1940 zag Th.P. Renssen bij de splitsing Rijn-IJssel een vrouwtje met drie bijna volwassen jongen, en nog een mannetje, dat op enige afstand zwom. Het vermoeden bestond destijds, dat het om een broedgeval ging (*Ardea* 31, 1942 p. 294). Echter, dat vermoeden werd in 1977 weer ingetrokken. Naar aanleiding hiervan deelde de waarnemer desgevraagd mede, dat het achteraf beschouwd waarschijnlijk aangeschoten vogels en geen broedvogels betrof (*Vogels van de Grote Rivieren*, Het Spectrum, Utrecht 1979 p. 129).

Het wordt interessant als we de broedbiologie van de bij ons overwinterende vogels wat nader bekijken. De Grote Zaagbek heeft één broedsel per jaar met mogelijk een nalegsel. De broedvogels van bijvoorbeeld Finland vertonen op zijn vroegst een legbegin vanaf half april met een gemiddeld broedbegin van eind april tot begin mei. De broedduur bedraagt ongeveer 32 dagen, met als gevolg dat de jongen niet vóór begin juni uit het ei zullen komen. Als holenbroeder verblijven de jongen nog één à twee dagen in de nestholte om vervolgens met het vrouwtje oudervogel het water op te zoeken. Het mannetje bemoeit zich niet meer met het vrouwtje na de eileg. Hij blijft wel in de buurt als de jongen een paar dagen oud zijn, maar neemt geen deel aan de zorg. Hij zoekt als eerste de ruigebieden op.

De jonge vogels zijn na 60/70 dagen vliegvlug en blijven tot ver in de herfst in gesloten groepen bijeen. Het vrouwtje oudervogel heeft meestentijds de jongen verlaten vóór deze vliegvlug zijn om, net als de mannetjes, de ruigebieden op te zoeken.

Het lijkt niet aannemelijk dat de op 20 juli waargenomen vogels afkomstig zijn uit de broedgebieden in de buurt van Nederland en zodanig als zeer vroege overwinteraars bestempeld zouden kunnen worden. Na deze voorlopige conclusie is het verleidelijk om te veronderstellen dat het dan misschien om vogels gaat die in Nederland gebroed hebben. Hierbij dient echter de grootste voorzichtigheid in acht genomen te worden, als we vervolgens kijken naar de broedbiologie van de Midden-Europese populaties. Deze vogels beginnen op zijn vroegst te broeden vanaf half maart, met een gemiddeld broedbegin van eind maart tot begin april. Eind

De Gierzwaluw 34 (1996), nr. 4

april/begin mei zouden er dan jongen kunnen zijn, die dan eind juni/begin juli vliegvlug zijn. Weliswaar zijn deze vogels standvogels, maar het lijkt evenwel niet uitgesloten dat sommige oudervogels met jongen gaan zwerven. Een water- en voedselrijk gebied als het IJsselmeer lijkt een aannemelijke keus om naar uit te wijken en enige tijd te pleisteren.

De begrenzing van het regelmatig bezette broedareaal ligt nog honderden kilometers van ons land verwijderd, maar de mogelijkheid bestaat, dat er kolonisedrift op gang gaat komen als het aantal broedparen bij de Midden-Europese populaties blijft toenemen. Gelet op de uitbreiding van het broedareaal van bijvoorbeeld Buidelmees en Roodmus, lijkt de komst van de Grote Zaagbek als broedvogel zeker niet uitgesloten.

Misschien dat op langere termijn de Grote Zaagbek ons land niet alleen als geschikt overwinteringsgebied, maar ook als broedgebied zal weten te waarderen. Daarom verdient het aanbeveling de Grote Zaagbek in de gaten te houden.

Met dank aan Ruud Vlek voor zijn onvermoeibare speurwerk en de samenstelling van de tabel over de zomerwaarnemingen.

Tevens dank aan C.S. Roselaar voor het bekijken van de foto's.

Literatuur:

SOVON *Atlas van de Nederlandse Broedvogels*, 1987

Cramp et al.: *The Birds of the Western Palearctic*, Vol. 1, 1977

Eykman et al.: *Nederlandsche Vogels*, Deel 2, 1941

Nirk Zijlmans
Magnoliastraat 11/1
1031 VD Amsterdam
tel. 020-6327429

INVENTARISATIE OEVERLANDEN AMSTELVEENSE EN KLEINE POEL 1996

Mark Kuiper

Ook in 1996 inventariseerde een groepje Amstelveense vogelaars in het kader van het SOVON-Broedvogel Monitoring Project de territoria in de westelijke oeverlanden van de Amstelveense Poel. In dit moerassige, deels met berken- en elzenbos begroeide laagveen in het zuiden van het Amsterdamse Bos werden 32 soorten broedvogels vastgesteld met in totaal 140 territoria (zie tabel 1). Een vergelijking met vorig jaar (*De Gierzwaluw* 34, nr. 2) doet vermoeden dat het Waterhoen te lijden heeft gehad van de relatief strenge winter: de soort zakte van 9 naar 5 territoria. Ook het aantal Kuifeenden halveerde tot 2.

Opvallend is dat andere 'koudegevoelige' soorten minder werden getroffen: zowel Meerkoet als Winterkoning zakten licht van 13 naar 11. Mogelijk weten deze soorten beter te profiteren van de nijver vogelvoerende bevolking in Bovenkerk en Amstelveen.

Als nieuwkomers konden Nijlgans, Staartmees en Holenduif worden begroet. Aardig is dat de Matkop ieder jaar een extra territorium vestigt en nu op 3 uitkomt. De Tuinfluiter zit duidelijk in de lift met een stijging van 6 naar 10. De Zwartkop was minder fortuinlijk: een daling van 3 naar 1.

Tabel 1 Broedvogelinventarisatie westelijke oeverlanden Amstelveense Poel 1996

Fuut	3	Holenduif	1	Fitis	15
Wilde Eend	>10	Koekoek	2	Tjiftjaf	9
Kuifeend	2	Winterkoning	11	Staatmees	1
Nijlgans	1	Heggenus	3	Koolmees	7
Sperwer	1	Zanglijster	2	Matkop	3
Buizerd	1	Merel	8	Pimpelmees	5
Fazant	4	Roodborst	6	Rietgors	1
Waterhoen	5	Kleine karekiet	4	Zwarte Kraai	2
Meerkoet	11	Bosrietzanger	1	Ekster	3